

Researcher: Social Science Studies

(2017) Cilt 5, Sayı 10, s. 148-168

RSSS
ISSN:2148-2691

Dokuma ve Motif Özellikleri Açısından Sembolik Değer Olarak Osmanlı Padişah Kaftanları ve Şifreleri

Hikmet ÖZTÜRK¹ Tarık YAZAR²

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyıla kadar şalvar, iç gömleği, entari, kaftan ve hırkalar giyim ürünleri olarak kullanılmıştır. Osmanlı kıyafetlerinin en önemlileri arasında kaftanlar ve entariler yer almaktadır. Kaftanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişah'ların çalışma hayatına yönelik olarak kullandıkları bir nevi üniformalardı. Bu üniformalar birer giyim ürünü olmalarının ötesinde İmparatorluğun gücünü ve itibarını temsil eden özelliklere de sahipti. Osmanlı Padişah kaftanları değerli kumaşları, aksesuarları, desenleri, dokuma ve motif özellikleri açısından sembolik değerler taşımaktaydı. Rumi, palmet, hatâi, lotus, lâle, karanfil, sümbül, gül, nar, elma, saz üslubu, Türk rokoku, çınar yaprağı, hançer yaprağı, kozalak, ağaç ve çark-ı felek en önemli bitkisel motifleridir. Bu araştırmada, dokuma ve motif özellikleri açısından sembolik değer olarak Osmanlı Padişah kaftanları ve şifreleri hakkında bilgi verilmiştir. Kumaş dokumalarının teknik özellikleri, ülke, şehir, malzeme ve tekniklerine göre isimlendirilen kaftanlar padişah giysileri üzerinden değerlendirilmiştir. Kaftanlarda kullanılan kumaşların dokuma ve motif özellikleri, tılsımlı ve şifreli olarak dokunan padişah kaftanlarının sembolik özellikleri, Padişah'ın temsil ettiği güçlerin, kaftanlarda kumaş desenleri olarak nasıl sembolize edildiği, Osmanlı padişahlarının düşman, nazar gibi çeşitli durumlardan korunma ve şifa bulma özellikleri, özel tılsımlarla ve şifrelerle hazırlanmış gömleğin üzerindeki sembollerin ne kadar derin anlam taşıdıkları gibi konular irdelenmiş ve görsellerle anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Padişah Kaftanları
Dokuma ve Motif
Tılsım
Şifre
Sembol

Ottoman Padishah Knobs and Codes as a Symbolic Value For Weaving and Motific Properties

Abstract

Keywords

¹ hikmetozturk.omu@gmail.com

² Yrd.Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, tarikyazar08@gmail.com

In the Ottoman Empire XIX. Up to a hundred years old shalwar, inner shirt, entari, caftan and others have been used as clothing products. Caftans and inscriptions are among the most important of the Ottoman attire. The caftans served as a sort of uniform used by the Ottoman Empire for the working life of the Padishah. Caftans, besides being a clothing product, also had the characteristics that represented the power and prestige of the Empire. The Ottoman Padishah caftans carried symbolic values in terms of valuable fabrics, accessories, patterns, weaving and motif features. The most important plant motifs are rumi, palmet, miso, lotus, tulip, carnation, hyacinth, rose, pomegranate, apple, saz style, Turkish rococo, plane leaf, dagger leaf, cone, tree and wheel. In this research, information about Ottoman Padishah kaftans and their ciphers was given as symbolic value in terms of weaving and motif characteristics. The technical characteristics of the fabric weavings were evaluated according to the country, city, materials and techniques, and the caftans were evaluated over the Padishah clothes. The symbolic characteristics of the Padishah' caftans, which are woven and motif features of the fabrics used in the caftans, the symbolic characteristics of the Padishah 's caftans, how the powers represented by the Padishah are symbolized as cloth patterns in the caftans, the features of the Ottoman Padishahs to protect and heal from various situations such as enemies and evil, The depths of the symbols on the shirts have been studied and tried to be explained visually.

Caftans of the Padishah
Weaving and Motifs
Talisman
Code
Symbol

GİRİŞ

Kaftan, tanım olarak, genelde ipeksi kumaştan yapılan uzun süslü giysidir. Arapça *onur giysisi* anlamına gelen '*khilat*' dir (Atasoy vd, 2001). Bir beylik olarak 1299'da tarih sahnesine çıkan Osmanlılar, ilerleyen dönemlerde siyasi ve kültürel açıdan hızlı bir gelişme göstermiştir. Osmanlı imparatorluğu köklü bir geleneğin taşıyıcısı olarak Selçuklulardan devraldığı kültür mirasıyla birlikte, Anadolu'da karşılaştığı çeşitli uygarlıklardan gelen etkileri de kendi benliğinde erittikten sonra kullanmıştır. Anayurttan getirdikleri sanat anlayışını, Anadolu'nun eski uygarlıklarından gelen, gelenek ve görenekleri ile zenginleştirmiş ve bu sentez sonunda kendisine has bir Türk sanatı üslubu ortaya çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda saray yaşantısına geçip, göçebe hayattan uzaklaşmaya başlanınca, yerleşik düzenin de getirdiği özelliklerden olsa gerek, kıyafetlerde ve dokumacılıkta farklılıklar baş göstermiştir. Halk, saray mensupları ve azınlıklar kendi sınıf ve statülerini belirten kıyafetler giymiştir. Bugün müzelerimizi dolduran pek çok kıyafet, saray mensuplarına ait giysilerin bir bölümünü teşkil etmektedir (Öz, 1946:8). Osmanlı'da kaftan, iç ve dış giysi olarak, görevlerinde başarılı olan kişilere hediye edilmiştir. Padişahın başta sadrazam olmak üzere devlet görevlilerine, bunlardan daha alt kademedeki bulunanlara rütbe aldıkları, bir işe atandıklarında ya da yaptıkları işin beğenildiğini göstermek için hediye olarak verilmiştir (Özön, 2004), (Şekil:1).

Resim 1. Rumi motifli serenk kumaşından Yavuz Sultan Selim'in Kaftanı, XVI. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi (Tezcan, 2002: 20)

Kaftanlar (Hil'at)'lar değerine göre derecelenir ve başka başka adlar alırdı. "Çok değerli hil'at" anlamına hil'at-i fahire sözü çok kullanılırdı. Hil'atlar Osmanlı saray hayatının vazgeçilmez parçasıydı. Bir şehzadenin ya da elçinin ziyareti, bir askeri seferin başlangıcı veya saltanat ailesindeki bir kutlama için dini bayramların bir parçası olarak sunulurlardı. İncelenen belgelerde bu giysilerin farklı amaçlar için yapıldığı görülebilmektedir. Örneğin; İnam, hediye ve ödül için, alınan hediye anlamında, tasadduk, Dini bağış anlamında, iydane. Hil'atlar genellikle verilen kişinin konumuna ya da iletilmek istenilen onurun derecesine göre renk ve kalitede dokunurdu (Atasoy, Denny vd., 2001).

Hil'atlar değerli kumaşlardan yapılmakta ve çoğu zaman içlerine pahalı kürkler geçirilmekteydi. Bunlar (17.yy.da) İstanbul'da bu işte uzmanlaşmış olan ve yalnızca padişahın hesabına çalışan 105 terzi tarafından yapılmaktaydı. Kaftanların dokumalarında ve kumaşlara yapılan süslemelerde, çeşitli şekiller ve motifler kullanılıyor bunların içine dışarıdan bakınca anlaşılamayan şekilde şifreler yerleştiriliyordu. Renk ve desenlerin önemli olduğu kaftanlar özellikle padişahlar için şifreli ve tılsımlı olarak üretiliyor, Padişahları türlü kötülüklerden korumak amaçlanıyordu (Mantran, 1991). Osmanlı Padişahlarının ayet, hadis ve sembollerle süslü her biri üç-dört yılda dokunan tılsımlı gömleklerinin sırrı çözülmeye çalışılıyor. Uzmanlar, gömleklere işlenen şifrelerin Osmanlı tarihine ışık tutacağına inanmaktadır. Osmanlı padişahlarının savaşta galip gelmek, nazardan korunmak ve şifa bulmak için giyindikleri tılsımlı gömleklerin üzerindeki harf ve rakamların işaret ettiği anlam şimdilik tam anlamıyla çözülmüş değil. Üstelik çözülemeyen yalnızca şifreler değil, kumaşların nasıl olup da 8 bin çözüğü ipliyle dokunduğu da anlaşılabilmiş değil. Gömleklerin şifresini ve dokuma tekniğinde kullanılan formülü bulmak ise merak tatmininden daha öte bir anlam taşıyor. Amaç, altın oranlarını Türk tekstilinin hizmetinde kullanmak. Tılsımlı Padişah gömleklerinde bulunan, ayet ve duaları âyin eşref saatini hesaplayarak işlemeye başlanıldığını, bitiminde yine ayın eşref saatinin hesaplanarak bitirildiği anlaşılmaktadır (Tezcan, 2011).

Bugün bu kaftanlar dokumalarındaki farklılık ve kumaşlara işlenen motiflerin ayrıcalığı ile büyük bir araştırma, inceleme konusudur. Kaftanlardaki şifreler araştırılıp incelenerek detayları ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

1. Osmanlı Padişah Kaftanlarında Kullanılan Dokumalar

Osmanlı İmparatorluğu döneminde dokunmuş olan kumaşların türleri çok fazladır. Bu dokumalar ülke, şehir, malzeme ve tekniklerine göre isimlendirilirler;

Dokunduğu ülkeye göre; Halep Kumaşı, Şam Kumaşı.

Dokunduğu yer ve tekniğe göre; Bursa Kadifesi, Üsküdar Çatması, Ankara Sofu, Bilecik Çatması.

Dokunduğu yer ve kullanım yerine göre; Trabzon Kuşağı (Akpınarlı, Balkanal, 2009:182).

Usta ya da bir başkasının adıyla adlandırılanlara göre; Selimiye, Mecidiye, Ahmediye.

Dokuma tekniğine göre; Tafta, Kutnu, Kadife, Atlas.

Tekniğe ve malzemesine göre; Kutnu, Telli, Taraklı Atlas, Telli Hatayi

Renk sayısına göre; Serenk, Hefrenk Desene göre; Benekli, Deve Tabanı, Çınarlı Hatayi'dir" (Gürsu, 1988: 21, Akpınarlı, 1996: 14-15).

Desenli ipekli kumaşlar, Osmanlı devletinin en güçlü ve en karakteristik sanat ürünleri arasında yer alırlar. Diplomatik hediye olma özellikleri ile ipek kumaşlar yabancılar gözünde Osmanlı'nın gücünü temsil eder duruma gelmiştir. Diğer taraftan ipekli kumaşlar, Osmanlı devlet törenlerinde ve yüksek sınıf kültürü içinde statü gösteren ve devlet görevlilerinin ödeneklerinin bir bölümünü oluşturan önemli bir role sahiptir (Atasoy, Denny, vd. 2001).

Türk kültür ve zevkinin bütün inceliklerini üzerinde toplayan Osmanlı dokuma ve kumaşları çeşitli şekilde gruplandırılır. Araştırmada bu gruplar içerisinde yalnız saraya ait kumaşlar ve Osmanlı padişah giysileri incelenmiştir.

Halkın giyim biçiminden, yaşayışından tamamen farklı durumda olan padişah, hanedan ile Saray mensuplarının elbiseleri için özel olarak dokutturulan kumaşlara «Saray Kumaşları» denir. Bu gruba şüphesiz Osmanlı Saraylarının tefrişi için dokutturulan kumaşları katmak gerekir. Yalnız Sarayın gereksinmesini karşılamak için bu tezgâhlar çalışır ve başka iş görmezlerdi. Buna benzer kumaşlara halk için çalışan diğer atölye imalâtında rastlansa bile, Saraya ait kumaşlar gerek süsleri gerekse kullanılan malzemenin zenginliği ile diğerlerinden üstün olurdu. Padişah ile Saraylı tüm giysilerinin belli kurallara bağlı kalması nedeniyle, özellikle Padişahın günlük kıyafetlerinde, tören elbiselerinde kumaş cinsine ve desenlerine büyük titizlik gösterilmesi, Saray tezgâhlarının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. O dönemde ülkede en çok faaliyet gösteren Bursa tezgâhları olmuştur. Kaynaklara göre çatma, kadife, atlas, çuha, kemha gibi cinslerin en güzel örnekleri burada verilmiştir. Bu kumaşların ünü o yıllarda Macaristan, Lehistan, Fransa ve İtalya'ya kadar yayılmıştır. Tamamiyle Türk desenlerini, Bursa kumaşlarını ve İstanbul kumaşlarını atölyelerde büyük bir hızla dokuyarak dünyanın önde gelen ülkelerine pazarlamışlardır. Hatta tezgâh sayısı öylesine bir hızla artmıştır ki, sonunda bunları sınırlayıcı hükümler çıkarma zorunluluğu doğmuştur.

İstanbul'da kurulan atölyelerin ipekleri Bursa'dan alınır, atkı ve çözü ipeklerinin hazırlanması Bursa'ya bırakılmıştı. Çünkü dokumacılık için en iyi ipek ipliği Bursa'da hazırlanıyordu. Osmanlı İmparatorluğunun en değer verilen kumaşı seraser idi. En iyi tür kumaşın İstanbul'da Saraya bağlı tezgâhlarda, seraseri başının nezaretinde dokunduğu ve adına da (İstanbul Seraseri) denildiği bilinmektedir (www.osmanlimedeniyeti.com). 16. Yüzyılda Bursa'da Türk dokumacılığının çok inkişaf ettiğini belgeler tanımlamaktadır. Padişah giysilerinde kullanılan kumaşlar, dokuma tekniği ve kullanılan malzeme çeşidi itibarıyla atlas, çatma, seraser, serenk, selimiye, kemha ve gezi adlarıyla anılmaktadır. İlk

zamanlar sade olan padişah giysileri sonradan albeni özellikleri arttırılarak daha daha çok dikkat çeker hale getirilmiştir. İçi kürklü, dışı seraser, atlas, gezi gibi değerli kumaşlardan yapılan uzun kollu (yen), önden açık, kıymetli taşlarla süslü, düğmeli ve yanları yırtmaçlı “kapaniçe” isimli kaftanlar içe ve dışa giyilmek üzere iki cins olarak yapılmıştır. Dışa giyilenler “Merasim Kaftanları”dır. Bunlar altın telli çatma veya seraserden yapılmış olup kol üzerinden, omuzdan aşağıya kaftan boyu kadar ikinci bir kol (yen) taşımaktadır. Yen’in görünüşe ihtişam katmak ve Osmanlı İmparatorluğu merasim usulüne göre bayramlarda ve culüslarda öpülmek gibi tarihî bir rolü ve simgesel değeri vardı.

Tanzimat (1839)' dan sonra yukarıda belirtilen bu geleneksel adet kalkmış ve taht saçağı öpülmeye başlanmıştır. “Topkapı Sarayı Padişah Elbiseleri koleksiyonunda sergilenen II. Beyazıt'ın çok renkli, bitkisel motifli kemha kaftanı ile IV. Murat'ın kırmızı zemin üzerine sırma motiflerle işlenmiş kemha kaftanı Türk Dokuma Sanatı'nın tanınmış örnekleri arasındadır” (Altay, 1979).

Padişah kaftanlarında en fazla kullanılan kumaşlar;

1. **Atlas:** İnce ipekten sık dokunmuş düz renkte Sert ve Parlak bir kumaştır. Umumiyetle kırmızı renkte dokunurdu. Padişahlara yapılan kaftanlarda en çok kırmızı, mavi, yeşil renkleri tercih edilmiştir. Atlas tel adedine ve dokunuşuna göre kıymetlenen bir kumaştır. Padişahlara mahsus giyim eşyası arasında atlas tan kaftanlar nazarı dikkati çekecek çoğunlukta (Altay, 1979).
2. **Seraser:** Çözüğü ipek, atkısından altın alaşımli gümüş tel veya doğrudan doğruya gümüş tel kullanılarak dokunan kumaştır. Osmanlı İmparatorluğu teşrifatında seraser üst hilâti, ihsan olunan hilâtlar arasında en başta geleni ve değerlisi idi. Teşrifat risale ve vesikalarından hangi merasimde kimler seraser üst hediye edildiğinin tespiti mümkündür. En iyi cinsinin İstanbul'da Saraya bağlı tezgâhlarda Seraserci başının nezaretinde dokunduğu ve adına da İstanbul Seraseri denildiği bilinmektedir. Seraser'in bu düz cinslerinden başka çiçekli olanları da vardır. Bunlara çiçekli seraser veya Kârhan-e-i Hassa defterindeki kayda göre Seraser-i müzehhep adı verilmiştir. Düz seraser ile Müzehhep (çiçekli) olanları arasında dokumada farklar bulunmaktadır. Düz seraserlerde atkı olarak kullanılan altın alaşımli gümüş vardır (Öz,1946:44).
3. **Hati:** XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra rastlanan bu kumaştan genelde padişahlara dış kaftanı yapılmıştır. ipek ve klaptanla dokunmuş sert bir nevi kumaş. Çözüğü ham ipekten olup kumaşa istenilen sertlik bununla verilmiştir. Atkısı ise bükümlü iki ipek teli ve bir klaptanlıdır. (Klaptan: Eğirme çarkı ile eski tâ'birle dolapla-sarılan sırma veya tel ile karışık veya pamuk iplik.) On altıncı yüzyıl ikinci yarısından sonra rastlanan bu kumaştan umumiyetle Padişahlara dış kaftanı yapılmıştır. 1687 tarihli bir telhiste (Öz,1946:10).
4. **Çuha:** Bunlardan padişahlara ve şehzadelerine giyim eşyası yapıldığını muhtelif kaynaklardan öğrenmekteyiz. Çözüğü ve atkısı yün yapağundan eğirilmiş iplikten, havlı, düz renkte ve sâde, tok kumaş. On beşinci yüzyıl ortalarından itibaren en iyi cinsinin Selanik fethedilinceye kadar Eğin'de dokunduğunu ve bunlardan padişahlara ve şehzadelerine giyim eşyası yapıldığını elimizde bulunan II. Mehmet'e ait dört kaftan ile muhtelif kaynaklardan öğrenmekteyiz.
5. **Gezi:** XVI. yüzyıldan itibaren görülen “gezi”den padişahlara dış kaftanları yapılmıştır. Çözüğü ipek, atkısı ipek ve iplik karışığı sık dokunmuş harelî kumaş.

Çözüye nazaran atkı birkaç kat ipek ve iplikle karışık ve bir arada dokunduğundan atkılar ince çözüler arasında kalın olarak farkedilmektedir. Kumaşın hâresi, dokunduktan sonra, iki kızgın (Eski tâbirle mengene) silindir arasında ezmek ve sürtmek suretiyle elde edilir. On altıncı yüzyıldan itibaren görülen Gezi'den Padişahlara dış kaftanları yapılmıştır.

6. **Kemha:** Çözgüsü ve atkısı ipek, üst sıra atkısında ayrıca altın alaşımli gümüş veya doğrudan doğruya gümüşlü klaptanla dokunmuş ipekli kumaşa verilen isimdir. Seraser ile farkı, tel yerine klaptanla dokunmuş olması, renk, desen itibariyle daha zengin bir hüviyet taşımasındadır.
7. **Kadife:** Çözgüsü ve atkısı ipekten olan havlı kumaş. Atkısında klaptan bulunana *telli kadife* denilir. Kadife'nin havı, esas çözülerin arasında olan fazla çözülerden yapılır. Bunlar kumaşın yüzüne atkının bulunduğu yerlere yerleştirilen teller vasıtasıyla çekilip çıkarılır, sonra düzlenir. Türk kumaşları arasında kadifeye 15'inci yüzyıl ortalarından evvel rastlanmaz. Esasen bu zamana kadar dışarıdan ithal edilen ipekle çalışıldığı bilinmektedir.
8. **Selimiyye:** Çözgü ve atkısı ipekten olup umumiyetle boyuna yollu ve küçük çiçeklidir. Çiçeklerinde bazen klaptan da kullanılmıştır. Bu cins kumaştan elimizdeki en eski parça I. Mahmud'a ait bir kaftandır. Daha evveline ait giyim eşyası tespit edilemediğinden bu padişah zamanında dokunmaya başlandığına hükümlenabilir.

Türk kumaşları ve kadifeleri incelenince, renk ahenginin hayret edilecek kadar güzel olduğu görülür. Bilhassa XVI.-XVII. yüzyılların Türk kumaşlarındaki renk varyasyon ve nüanslarını, diğer milletlerin kumaşlarında görmek imkânsızdır (Altay, 1979).

2. Kaftanlarda Kullanılan Kumaşların Dokuma ve Motif Özellikleri

Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Padişah elbiseleri, kumaş ve kadifelerin çeşitliliği ve zenginliği şu şekilde sıralanmaktadır. Sultan Mehmet: 21 adet Kaftan, Kanunî Sultan Süleyman: 77 adet Kaftan, Ahmet I: 13 adet Kaftan, Osman II: 30 adet Kaftan, ayrıca 27 adet Kaftan. Topkapı Sarayı Müzesi'nin Padişah Elbiseleri koleksiyonunda sergilenen yaklaşık 2500 parça eşyanın çoğunu, saray için dokutulmuş en ağır ve en güzel kumaşlardan yapılmış kaftanlar teşkil etmektedir. Bütün bunları rutubetten korumak için Dhumudite pretemna type 10 cihazı kullanılmaktadır. Bu rutubet önleyen âletle binanın nemi alınarak, kumaşlar için gerekli olan rutubet derecesi 57'ye ayarlanmıştır (www.osmanlimedeniyeti.com).

2.1. Türk Kumaş Desenleri ve Dokuma Özellikleri

Osmanlılar, Beylikler Dönemi'nde, Selçuklulardan devraldıkları ileri düzeyde bir dokumacılık bilgisine sahipti. Devletin zamanla zenginleşmesi, her alanda olduğu gibi kumaş sanatına da yansımıştır. XIV. yüzyılda dokumacılıkta oldukça büyük motifler kullanılmış ancak bu az sayıda yapılarak canlı renklere yer verilmiştir. XIV. Yüzyıldaki Dokumacılıkta desenler bir yüzyıl öncesine nazaran daha küçük fakat kullanılan renk adedi daha fazladır. Türk kumaşları ince, karakteristik muntazam desen anlayışına ve mükemmel dokuma tekniğine XV. yüzyılda ulaşmıştır.

XV. Asırda Renk sadeliği açısından İran kumaşlarından ayrılır. Bu asırda en çok kullanılan renk, kırmızının tonları ve mavidir. Sarı ve yeşil az kullanılmıştır. Altın ve ipek ise birlikte kullanılmaya başlanmıştır (Yatman, 1945: 21) Bu dönemde kumaş desenleri XIV. yüzyıla nazaran küçülmüşse de yine iri düzenlemeler devam etmiştir. Ancak aradaki boşluklarda daha ince işlenmiş bitkisel süslemelere rastlanır (Salman,1998:147). Osmanlı

İmparatorluğu bütün sanat dallarında olduğu gibi kumaş sanatında da zirveyi yaşadığı bu yüzyılda; İri palmet motiflerinin içini dolduran küçük bitkisel motiflerle süslenmiş kaftanın içi de sarı pamuklu bir astarla kaplanmıştı (Yetkin,1993:329-342).

XVI. Asırda Dokumacılık, Osmanlı kumaş dokumacılığının en parlak dönemi XVI. yüzyıldır. Bursa, İstanbul, Bilecik, Denizli, Kastamonu, Ankara, Amasya, Karaman gibi şehirler tam bir dokuma merkezi haline dönüşmüştür. Osmanlı, ekonomi ve sanatta en güçlü dönemine bu asırda ulaşır. Kumaşların ve desenlerin en zengini bu devirde dokunmuştur. Lale, karanfil, sümbül, çınar yaprakları, bahar dalları, narçiçekleri ve narlar, kıvrık dallar arasında hançer yaprakları XVI. yüzyılın en çok sevilen ve sık kullanılan motifleridir. Bu tür natüralist çiçeklerin dış kontürlerinin belirgin olarak çizilmesi ise Osmanlı kumaş desenlerini diğer ülke kumaşlarından ayıran en belirgin özelliktir. Bunların yanı sıra üç benek, stilize bulut ve ikisinin birlikte kullanıldığı çintemani olarak hayvan figürlü kumaşlara da rastlanmaktadır (Tezcan,1995:158)

Desenlerin çoğu sonsuzluk fikrinde düzenlenmiştir. Motifler bir araya getirilirken belli şemalar, kartuş ve madalyonlar kullanılmıştır. XVI. yüzyılın şaheserleri olarak bilinen iki önemli kaftan daha vardır ki bunlar saz yolu üslubunda bir desenle dokunmuştur. İlk bakışta desenleri itibariyle birbirine çok benzeseler de, birinin zemini açık renkli, diğeri koyu renklidir. Ayrıca koyu renkli olan, uzun kollu, açık renkli olanı kısa kolludur Ağır altın kemhadan hazırlanan bu kaftanların desenleri özel olarak hazırlanmış ve dokunmuştur (Yetkin,1993:329-342). XVI. yüzyıl kumaşlarında rumiler ve bitkisel süslemelerin bir alanda kullanıldığı değişik örnekler de rastlanır. XVI. yüzyıl Türk kumaş sanatının en ileri gittiği devirdir (Salman,2011: 20). XVII. yüzyılda yine çeşitli kanunname ve fermanlarla kumaş dokumacılığı zaman zaman kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu asırda İstanbul, Bursa'yı geride bırakmış faal bir dokuma merkezi olmuştur. Kadifelerin kalitesinde bir düşüş olduğu görülür. Gittikçe bozulan Osmanlı ekonomisine bağlı olarak altın ve gümüş tel kullanımı fermanlarla, en aza indirilmiştir. Desenlerdeki çözümler, madalyon ve yollardaki ayrılmalardan sonra, bir kökten veya vazodan çıkan çiçekler yüzeyleri doldurur (Tezcan,1995:158). XVIII ve XIX. Asırda Dokumacılık, Devletin gerilemesi bu yüzyıllarda daha da artmıştır. III. Ahmet yayınladığı bir fermanla sırmalı kumaş üretimini yasaklamıştır. Sadece saray için sırmalı kumaş üretilmiştir. Devrin minyatürlerinde de desensiz düz kumaşları daha sık görebilmekteyiz. Avrupa etkileri ise her geçen gün daha da artmış, gerek kumaş ithalatı, gerekse Barok tarzı motifler Osmanlı el dokumacılığını sarsmaya başlamıştır.

Lale Devri'nde yine eski günleri yâd edecek güzellikte kumaşlar üretilmeye çalışılmış, Padişah kaftanlarında bol miktarda lale motifleri kullanılmış ve Lale motifli kaftanlar sarayda aynı zamanda hediye olarak verilmiştir. Lale motifli kumaşlar yabancı tüccarlar tarafından ilgi görmüştü (Öz, 1952: 44). XVIII. yüzyılın 2. yarısından XIX. yüzyılın sonuna değin küçük ve yollu kumaşlar görülür. Yollu kumaşların en güzel örneklerini Selimiye'de dokunan Selimiye kumaşlarında buluyoruz. İmparatorluğun muhtelif şehirleri, kendilerine göre, değişik dokumalarıyla ün yapmışlardı. Bursa ipekli ve kadife kumaşlarıyla, İstanbul Saray için dokuduğu lüks kumaşları ve "diba" adı verilen atlas kumaşlarıyla, Batı Anadolu'da Bergama, Soma, Denizli pamuklu dokumalarıyla, Ankara "sof" adı verilen yünlüleriyle, Sakız adası yine atlas kumaşlarıyla, Amasya "benek" adı verilen desenli kumaşlarıyla anılmaktadır (Altay,1979). XIX. yüzyıl halk giysilerine baktığımızda, düz kumaşlar, ince ve kalın çubuklu yollu kumaşlar, basit küçük çiçekli kumaşlar veya ikât tekniğinde boyanarak dokunmuş kumaşlar en çok karşılaştığımız örneklerdir (Salman,2011:

20). Türk kumaşlarının desenleri ve dokuma özellikleri geçen zamana ve kullanıcının özelliğine göre değişiklik göstermiştir.

2.2. Kumaşların Motif Özellikleri

XIV. yüzyılda iri kozalak, çınar yaprağı, nar motifleri bu yüzyılın karakteristik özelliğini taşır. Kumaşlarda görülen desenler arasında gül, karanfil, menekşe gibi çiçeklerin az stilize edilmiş örneklerini, iri yapraklı desenlerin yanı sıra sade ve düz renkli kaftanları da bulabiliriz (Şekil:2).

Resim 2. Lale ve iç içe geçmiş Nar motifli ipek (www.megep.meb.gov.tr).

XV. yüzyılın Türk kumaşlarında görülen en önemli motif pans beneği ve kaplan postu motifidir. Çatma kumaşlarda yoğun olarak kullanılmıştır. XV. yüzyıl sonuna doğru bitkisel motiflerin yoğunluk kazandığı ve desenlerin küçüldüğü görülmektedir. (Şekil:3-4),(Salman,1998:147).

Resim 3. Goncagül, yani gonca çiçek demek olan bu motifler tam açılmamış bir çiçeğin boyuna kesitinin tezhip üslubunda tasarlanmış şeklidir (www.megep.meb.gov.tr).

Resim 4. Yaprak Hatâyi grubundaki penç, goncağül gibi motifleri meydana getiren ve desen içinde önemli yeri olan temel motiflerdendir (www.megep.meb.gov.tr).

XVI. yüzyılda lâle, karanfil, bulut ve üç benek hilal motifi en güzel örneklerini vermiştir. XVI. yüzyılın 2. yarısında karanfil pek çok kullanılmış ve stilize birer yelpaze şeklini almıştır, buna “Yelpazeli Karanfil” denir (Şekil:5), (Salman,2011: 20).

Resim 5. Çintemani’deki Üç benek; “güç”, “kudret” ve “saltanat”ı sembolize etmektedir.

Bu yüzyılın kumaşlarında en çok görülen diğer süslemeler, Hatayi ve çeşitli bitkisel motifleri sayabiliriz. Topkapı Sarayı’nda bulunan kısa kollu narlı kemha kaftan ise meyve motifli olması yönüyle ilginçtir. Zemindeki kırmızı renkli desenlerin, dimi bir örgüyle çift katlı bir kumaş olarak dokunduğunu görmekteyiz (Şekil:6-7).

Resim 6. Hatai, muhtelif çiçeklerin dikine kesitinin anatomik çizgilerinin uslûplaştırılmasıyla ortaya çıkan şekildir (www.megep.meb.gov.tr).

Resim 7. Penç motifinde bu birleşme noktası altta kaldığı için görülmez. Hatayi’nin stilize edilmesiyle çizilir.

XVII. yüzyılda dokunan kumaşlarında lâle deseninin daha az ve şeklinin biraz değişmiş olduğunu, buna karşın karanfil deseninin çoğalmış olduğunu görürüz. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı sanatında görülen Batı tesiri, kumaş sanatında da etkili olmuştur (Şekil:8), (Gürsu,1988: 33).

Resim 8. Yelpaze biçiminde karanfilli çatma kumaş XVI. Yüzyıl (H. Bartels Koleksiyonu, Bonn).

XVII. yüzyılda kullanılan oval madalyonlar natüralist üslupta çiçek kompozisyonları ile süslenerek kullanılmıştır. Ay ve iç içe geçmiş ay motifi, yelpaze, karanfil motifi, çınar yaprağı biçimindeki hatailer, lale motifleri 8 yapraklı çiçek madalyonudur (Şekil:9).

Resim 9. Çiçeklerle, Ay ve iç içe geçmiş, ay motifi (www.aileceizle.com).

XVIII. ve XIX. yüzyılda Giderek Batı etkileri kendini iyiden iyiye gösterir. Yüzeyi dolduran çiçek buketleri, büyük yelpaze şekline almış karanfiller bu devirde dikkati çeken en önemli desen türleridir. Bu devirde Madalyonlu motiflere de oldukça fazla tesadüf edilmektedir. Madalyonlar gayri muntazam koyu kırmızı, renkleri biraz daha açık ve kumaşların zemin renkleri daha parlaktır (Şekil:10), (Altay,1979).

Resim 10. Yüzeyi dolduran çiçek buketleri motifli kaftan (forum.shiftdelete.net).

Bu döneme damgasını vuran lale devri kendini kumaş motiflerinde stilize edilerek kullanılmıştır. XVII. yüzyılın sonlarında çift renkli lâleler görülmeye başlamış ve tüm

Avrupa'da tek renkli lâlelerden çok daha fazla ilgi görür olmuştur. İki renkli lâleler genellikle ya sarı kırmızı ya da beyaz kırmızı oluyordu. Daha beğenilenler arasında üç renkliler, dört renkliler ve hatta daha fazla rengi olanlar bile vardı. XVIII. yüzyılda ise, lâle soğanlarının çirkinleştikçe, çiçeğinin daha da güzelleştiği anlaşıldı. 1930'lu yıllarda, daha bilimsel çalışmalar yapılmaya başlandı ve lâleyi inceleme altına alan botanikçiler, pek çok sırrını çözdü. Renkli lâle elde etmek için iki farklı renkteki lâle soğanı ortadan ikiye kesilip eşleştiriliyor ve öyle ekiliyordu. Meydana gelen yeni bir lale rengi motifleri stilize eden sanatçıların çizimlerine yansıyor (Şekil:11), (www.frmtr.com).

Resim 11. XVII. Yüzyıl sonları altınsırma işlemeli, kozalak motifli kemha çocuk kaftanı XVII. Yüzyıl Topkapı Sarayı (forum.shiftdelete.net).

3. Dokuma ve Motif Özellikleri Açısından Sembolik Değer Olarak Tılsımlı ve Şifreli Dokunan Padişah Kaftanları

Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah kaftanları giyinmeyi sağlayan normal sıradan bir elbise olmasının çok ötesinde devletin gücünü, ihtişamını, padişahların asaletini, diğer ülkelerle olan münasebetlerinde kültürel gösterge olarak varlık ve toplumsal yaşam tarzının simgesel değerleri olarak özenle seçilmiş ustaların elinde özel olarak tasarlanıp üretilmekteydi. Doğal olarak kaftanlar tür ve model olarak birbirine benzemesine rağmen dokuma özellikleri ile motifler açısından farklılık göstermekteydiler. Ayrıntılı olarak incelendiğinde desenler içerisine gizlenmiş olan simgesel özellikler dikkati çekebilmektedir. Bu nedenle tılsımlı ve şifreli dokuma olarak adlandırılabilir.

Kaftanlar, dokumasında kullanılan değerli malzemelerin yanı sıra, uzman kişilerce hazırlanmış, özellikle padişah giysileri için dokunmuş, ideolojik ilkeler doğrultusunda tasarlanmış desenleri ile bir ayrıcalık sağlamaktadır. Üzerinde yer alan aksesuarlar ve içine kaplanan kürkün değeri de bu vurguyu artırmaktadır. İç ve dış kaftanları zamanın en yaygın kumaşları kemha, diba, seraser gibi ağır ipeklilerden dikilirdi. Kumaşlar ayrıca dokumasına katılan altın ve gümüş alaşımli ipek iplik üzerine sarılmış kılaptanla zenginleştirilir, bu metal telin kullanımı kumaşa pırıltılı, göz alıcı ve lüks bir görünüm katardı. Kaftanların önleri ya bir sıra aralıkla birit ilik düğmeyle ya da bedene karşılıklı dikilen ve çaprast denen şeritlerle kapanırdı (Tezcan,1999: 54-69). Kaftanlardaki kumaşın parlaklığı ya da mat oluşu kullanım gününün özelliğine göre değişiklik göstermekteydi. Göz alıcı ve lüks görümlü kaftanlar tören ve karşılama günlerinde giyilirken mat kumaşlar, savaş halleri veya diğer matem günlerinde giyilirdi. Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı devletinde de rengin özel anlamları vardı. Koyu renkli elbiseler matem'i simgelerken, açık renkli elbiseler, barış ve zaferin simgesi olarak kullanılmaktaydı. Bu bakımdan Osmanlı devrinde farklı renk sembolizmi etkili olmuştur. Padişahların giyim kuşamında bazı renklerin özel durumlar için

kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin siyah, mor ve koyu mavi renkte giysiler cenazelerde kullanılmıştır. Busbecq, 1550'lerde, bu renklerin Osmanlılarca uğursuz sayıldığını, mor rengin asalet belirtisi olarak görüldüğünü ancak savaş zamanında ölüm habercisi sayıldığını anlatmıştır. Beyaz renk Osmanlılarca uğurlu sayılmış ve Padişahlar tarafından törenlerde giyilmiştir (Görünür, Ögel, 2006: 59-68).

Kaftanlar, sembolizm taşıyan giysiler olduğu için, kaftan yapılmak üzere dokunan kumaşlar, duruma göre, malzeme ve desen ile belirlenmiştir. Altın, gümüş ve ipekle dokunmuş olan, içine kürk kaplanan, maddi değeri yüksek olan, görüntüsü altını ve gümüşü andıran kumaşlar olduğu gibi, desenleri ile sembolizm yaratan örnekler vardır. Bunlardan en belirgin olan motifler, güneş ve ay, pars beneği, leopar çizgisi, lale motifidir. Güneş ve ay motifi, peygamberi ve onun temsilcisi padişahı veya tanrıyı ve halife olan temsilcisi padişahı simgelerken, lale motifi, Arap harfleriyle yazılışında kullanılan harflerin yer değiştirmesi ile "Allah" kelimesine dönüşebilmektedir. Pars beneği ve leopar çizgisi motifleri tahtlarda kullanıldığı gibi padişahların kaftanlarında da kullanılmış ve güç simgesi olarak görülmüştür. Motiflerin, XVI ve XVII. yüzyıllarda çok büyük tutulduğu görülür (Atasoy vd. 2001).

Padişah kaftanlarında, uzaktan rahatça algılanabilen, büyük desenler yoğun olarak kullanılmıştır. Bu desenler, saray atölyelerinde çizilmiş, değerli malzemeler kullanılarak dokunmuş olduğuna göre, törensel durumlarda, padişahların yer aldığı çeşitli merasimlerde, uzaktan görüldüklerinde dahi etkili olacak şekilde tasarlanmışlardır. Diğer devlet erkânının da rütbesine ve konumuna göre kumaşlarla hazırlanmış kaftan giydiği bilinmektedir. Padişahlar, şenliklerde ve belli saray törenlerinde saraylılara kıymetli kumaşlardan yapılan kaftanlar armağan edilirdi. IV. Mehmet, şehzadelerinin sünnetleri dolayısıyla kutlamaya gelen ve armağanlarını sunan vezirlere seraser kaplı samur kürkleri vermiştir. Padişahlar, yabancı elçilik heyetlerine kaftan armağan etmişlerdir, heyetler açısından, alınan kaftanların sayısı ve kalitesi önemlidir (Öztuna, 1969: 314). Hediye edilen kaftanların genellikle önü ve kolları işlemeli idi. Bunlar özel günlerde Sadrazam huzurunda kaftancı başı tarafından sahiplerine dağıtırdı. Cübbe'nin altına da giyilen ve ağırlıkla ipek, kadife gibi kumaşlardan yapılan, bu süslü, uzun, astarsız ve yakasız elbiseler, çeşit ve özelliklerine bağlı olarak "murabba", "keçe", "çuha" gibi isimler almaktaydı (Şekil:12). Renk, şerit ve düğmeleri sayesinde, ne kadar değerli oldukları uzaktan bakılarak da anlaşılabilirmiş.

Resim 12. Sarayda Hediye verilen, Murabba, Keçe, Çuha, kaftan çeşitleri.

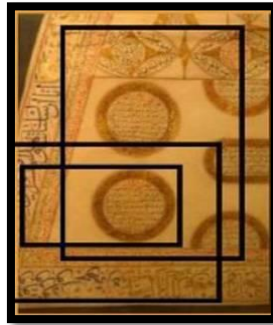
Murabba kaftan, Keçe kaftan, Çuha kaftan, ipekli kumaştan yapılan uzun, süslü ve hafif giysi. Kumaşların zemininde en fazla krem ve güvez rengi ve desenlerinde ise mavi renge yer verildiği tespit edilen önemli detaylardan bazılarıdır (Şekil:13).

Resim 13. Karanfil motifli I. Ahmed'in Kaftanı XVI. Yüzyıl (Tezcan, 2002: 17)

Giysilerde Padişah'ın temsil ettiği güçler, kaftanlarda kumaş desenleri olarak sembolize edilmektedir. İncelenen Kaftan kumaşlarında; bitkisel, hayvansal, geometrik, sembolik motifler ile doğadan stilize edilen motifler ve yabancı etkilerden gelen motiflerin ve çoğunlukla büyük desenleri kullanıldığı, dikkat çekilen unsurlar arasındadır. Osmanlı padişahlarının düşmana karşı korunmak, nazardan korunmak çeşitli nifaklardan korumak ve şifa bulmak için giyindikleri, özel tılsımlarla ve şifrelerle hazırlanmış gömleklerin üzerindeki sembollerin ne kadar derin anlama geldikleri şimdilik tam anlamıyla çözümlenmiş değil. Üstelik çözülemeyen yalnızca şifreler değil, kumaşların nasıl olup da 8 bin çözgü ipliyle dokunduğu da anlaşılabilmiş değil. Yapılan incelemelerde bir kısım bilgilere ulaşılsa da tüm sonuçlar elde edilememiş durumdadır. Padişah kaftanlarında kullanılan simgesel özelliklerle ilgili olarak bilinen bazı bilgiler şöyle özetlenebilir;

Osmanlı padişahlarının savaşta galip gelmek, nazardan korunmak ve şifa bulmak için giyindikleri tılsımlı gömleklerin üzerindeki harf ve rakamların işaret ettiği anlam şimdilik bir sırdır. Kıyafetleri nakkaşlar belirlenen dua ve sembollerle beziyorlardı (Şekil:14). Haliyle de bu tılsımlı kıyafetler asla yıkanmıyordu. Zira, yıkandığında üzerindeki dua ve semboller yok oluyordu. Topkapı Sarayında özel olarak korunan 87 adet tılsımlı gömlek bulunmaktadır.

Resim 14. Sultan Murat'ın Tılsımlı Gömleği, zeminde ayetler ve hadisler yazılı. Topkapı Sarayı (wowturkey.com).

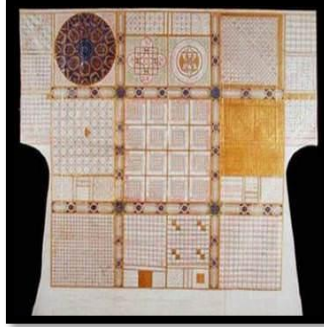
Padişah gömleklerinin şifresini ve dokuma tekniğinde kullanılan formülü bulmak ise en çok tekstilciler için önem taşımaktadır. Çünkü o dönem tekstil dokuma sanatına bugün

erişilememektedir. Amaç, altın Oran'ı Türk Tekstil'inin hizmetinde kullanmaktır. Altın oran, matematik ve sanatta, bir bütünün parçaları arasında gözlemlenen, uyum açısından en etkin boyutları verdiği sanılan geometrik ve sayısal bir oran bağıntısıdır. 1978 yılından bu yana Topkapı Sarayı Müzesi'nde Osmanlı tekstili ve padişah giysileri üzerine çalışan Doç. Dr. Hülya Tezcan, tılsımlı gömlekleri grafik sanatının zirvesi olarak tanımlamaktadır (Şekil:15).

Resim 15. Grafik sanatının net şekilde işlendiği bir kaftan (www.sabah.com.tr).

Kare, yıldız gibi geometrik şekillerin ya da Kadem-i Saadet, Süleyman Mührü, Zülfikâr, lale gibi anlamlı motiflerin kullanıldığı bir tılsımlı gömlek örneği, Üzerinde yine belirli rakamlar ve şekillerle şifrelenmiş ama aynı zamanda şekillerin içine yazılmış ayetler mevcuttur. Cem Sultana ait olan bu gömlek kendisi tarafından giyilememiş yeni şekliyle giyilemeden korunmuştur (Şekil:16).

Resim 16. Cem Sultan'ın Tılsımlı Gömleği, Topkapı Sarayı (wowturkey.com).

XV. ve XVI. yüzyıl arasında hazırlanan padişah giysilerini içeren saray koleksiyonunda Peygamber Efendimizin nübüvvet mührü kullanılmıştır. Simgesel değer taşıyan mühür ve kullanıldığı gömlek Şekil 17 ve 18'de görülmektedir.

Resim 17. Hz. Muhammed'in nübüvvet mührü (www.sabah.com.tr).

Resim 18. Nübüvvet mührünün kullanıldığı gömlek tasarımı.

Kaftanlarda kullanılan diğer bir peygamber sembolü Nalın-ı Saadet motifleridir (Şekil:19).

Resim 19. Nalın-ı Saadet'in kullanıldığı tılsımlı gömlek.

Tılsımlı gömlekler üzerinde sıkça yer alan iki motif ise Hz. Ali'nin ucu çatallı kılıcı 'Zülfikâr' (Şekil:20) ve çoğunlukla Musevi inancıyla bağdaştırılan Süleyman Mührü (Şekil:21). Bu figür Hz. Süleyman'ın bütün canlılara hitap edebilmesini ve hayvanların dilini anlayabilmesini simgelediği için Padişahlar tarafından tercih edilmiştir.

Resim 20. Hz. Ali'nin ucu çatallı kılıcı ve Padişah kaftanı (www.sabah.com.tr).

Resim 21. Süleyman Mührü ve bu mührün kullanıldığı kaftan tasarımı.

Hülya Tezcan, gömleklerdeki Süleyman Mührü'nün saltanatın ebediyetini temsilen kullanıldığını, Hz. Muhammed ve Hz. Ali isimlerinin çoğunlukla bir arada anıldığını tespit etmiştir. Osmanlılar'ın son dönemine damgasını vuran lale çiçeği desenlerde stilize edilerek kaftan motifi olarak kullanılmıştır. Lâlenin bu kadar ilgi görmesinin sebeplerinden biri de, "LALE" kelimesinin Arap harfleriyle yazıldığında "ALLAH" kelimesindeki bütün harfleri kapsamasıdır. Ayrıca, Ebced hesabına göre "ALLAH" kelimesiyle "LALE" kelimesinin aynı rakama (66) tekabül etmesi Osmanlı'da derin bir heyecan uyandırmıştır. Lale Arap harfleriyle yazılır ve tersinden okunursa "HİLAL" olur. Hilal de Osmanlı İmparatorluğunun amblemidir (Şekil:22).

Resim 22. Osmanlı İmparatorluğu dönemi kumaşlarında Lale-i Rumi, motifi (wowturkey.com).

Bir başka tılsımlı gömlek II. Selim'e Hürrem Sultan tarafından diktirilen gömlektir (Şekil:23). Yalnız Selim ve Bayezıt arasındaki taht mücadelesini değil, Rüstem Paşa'nın entrikalarıyla boğdurulan Şehzade Mustafa'nın hazin sonunu da anlatmaktadır.

Resim 23. Hürrem Sultan'ın II. Selim'e Hazırlattığı tılsımlı gömlek (wowturkey.com).

Tılsımlı ya da nâm-ı diğer 'şifalı' gömlekler, Topkapı Sarayı'nın en gözde koleksiyonları arasında yer almaktadır. Padişah elbiseleri koleksiyonunda seksen yedi (87) adet tılsımlı gömlek, bir (1) takma yaka, beş (5) takke, on (10) yazılı örtüden oluşan yaklaşık yüz (100) civarında önemli bir koleksiyon mevcuttur. Bu gömleklerin en önemli özelliği padişahların savaşa giderken üzerlerine şifreli bir şekilde Fetih Sûresi'nin işlendiği gömlekleri zırh altına giymeleriydi. Bugüne kadar muhteviyatı saklı kalan gömleklerin üzerindeki sır perdesi az da olsa çözümlenmeye çalışılmaktadır. Hülya Tezcan gömleklerle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır; "Gömlekler üzerinde yazılar genellikle geometrik şekiller içine yazılmış. Bununla beraber hiçbir geometrik bölünme olmadan düz satırlar halinde zeminde de kullanılmıştır. Gömlek yüzeyine kare, dikdörtgen, baklava, daire, yarım daire, üçgen şekilleri çiziliyor, içleri ayrıca karelere bölünerek içine vefk (rakamlar) ve cifr

(harfler) yazılıyormuş. Ebced hesabına göre Arap alfabesindeki her harfin sayısal olarak bir değeri vardır. Harflerin dizilişine göre hesap edilerek Kur'an'ın istenilen ayeti gizemli bir şekilde ifade edilmiştir.”

Saray koleksiyonundaki en erken tarihli gömlek Fatih Sultan Mehmed'in şehzadesi Cem Sultan'a aittir. Kitabesi de bulunan gömleğin yapımına 30 Mart 1477 Pazar gecesi güneş koç burcunda, 19 derecede iken saat 3'ü 57 dakika geçerek başladığı ve 29 Mart 1480 Salı gecesi güneş yine koç burcunda 19 derecede iken saat 12'yi 36 dakika geçe bitirildiği yazılıdır. Gömlek için bu kadar açık bir tarih verilmesi burçların insan üzerinde ne kadar etkili olduğuna inanıldığını göstermektedir. Tılsımlı gömleklerin kimin tarafından hazırlandığı ise tam bir sır olarak gizemini korumaktadır. Ne ya zık ki bu gömlekleri hazırlayanlar tarih sayfasında birisi hariç meçhule karışmış. Ancak, gömlekler üzerindeki simgelerden yola çıkılarak bazı tahminler yapılabilmektedir. Örneğin, bazı gömleklerde akrep motifi dikkati çekmektedir. Halk arasında akrep efsunu olarak bilinen, yılan ve akrep gibi sürüngenlerin sokmasına karşı, onların uyutulup zararsız hale getirildiği inancı vardır. Bu efsunu en iyi yapanların Rufai tarikatı şeyhleri ve mensupları olduğu bilinir. Nitekim Rufai şeyhlerinin türbelerinin tasvirlerinde bu sürüngenler mutlaka yer alır. Yılan, akrep gibi hayvanların sokmasına karşı koruduğuna inanılan bu yazılı gömleklerin, Rufai şeyhleri tarafından hazırlandığı zannedilmektedir. Yine Konya ve Edirne Mevlevî şeyhlerinden Sinan Dede'nin bazı padişahlara gömlek hazırladığı bilinmektedir. Bunlar sırasıyla II. Bayezid, I. Selim, I. Süleyman, II. Selim ve III. Murad. Özellikle I. Selim, İran seferine giderken hayır duasını almış olduğu belirtilmektedir (Tezcan, 2011).

Sülün'e göre, hecâ harflerinin, Hurûf-i Mukatta'a'nın, Besmele'nin, Kelime-i Tevhîd'in, Esmâü'l-Hüsna'nın birtakım hâssa ve sırları olduğuna, ayrıca âyetlerin, Esmâü'l-Hüsna'nın ve sûrelerin 'hâdim'leri -hizmetkârları- olduğuna inanılıyor. Bunun temelinde de harflerle kozmos arasında bir ilişki olduğu inancı yatıyor. Böylece, Kur'an pasajlarına zâhirî mânaları dışında birtakım özellikler (havâss) yüklenmiş ve Kur'an'daki harf ve cümlelerin belli sayılarda ve bir sıra dâhilinde okunması ya da yazılması durumunda istenen her sonucun alınacağına inanılmış ve bu inanç zamanla sistemleştirilmiş. Esmâü'l-Hüsna, Hurûf-i Mukatta'a, Besmele, Âyete'l-Kürsî, Nûr âyeti, Nazar âyeti, Fâtiha, İhlâs, Mu'avvizeteyn, Haşr, Bakara, Yâsîn, Vâkı'a başta olmak üzere, istenen şeyle anlam yakınlığı bulunan pasajlar, çeşitli kombinasyonlar haline getirilerek korktuğu birinden emin olmak, düşman silâhını etkisizleştirmek, psikolojik rahatsızlıklardan kurtulmak, Kısaca; yaşanan maddî-manevî her tür sıkıntıdan kurtulmak ve herhangi bir hâcetin gerçekleşmesi için okunup yazılmıştır (Sülün, 2011).

Tezcan, Gömleklerin üzerine celi, sülüs, kufi yazıyla işlenen ayetler ve dualar, kare, yıldız gibi geometrik şekillerin ya da Kadem-i Saadet, Süleyman Mührü, Zülfikâr, lale gibi anlamlı motiflerin içine yazılmış. XV-XX. yüzyıl arasında hazırlanan padişah giysilerini içeren saray koleksiyonunda Peygamber Efendimizin nübüvvet mührü, Hilye-i Şerif ve Onun için yazılan Kaside-i Bürdeyle bezenmiş dört gömlek yer almaktadır (Şekil:24). Ancak diğer gömlekler üzerinde de yine Kadem-i Saadet ve Nalın-ı Saadet motifleri kullanılmıştır.

Resim 24. Hilye-i Şerif ve Kaside-i Bürdeyle işlenmiş Tılsımlı gömlekler.

Gömlelerde ve Kaftanlarda sembolik değerler olarak birtakım şifreler kullanılmıştır. Bu şifreler rakamlar ve harflerden oluştuğu gibi soyut geometrik şekiller biçiminde de olabilmekteydi. Ancak, rakamları ve harfleri çözmek uzmanlık gerektirmektedir. Dokuma üzerine çalışanlar da 8 bin çözgü teliyle dokunan "Gülistan Kemha" tekniğini henüz çözememişlerdir. Şifreyi çözmek Türk tekstiline yeni bir açılım getirecek Türkiye'de tılsımlı gömlekler üzerindeki şifreyi çözmeye çalışan ve bu konuda çalışan Orakçioğlu, II.Selim'in gömleğini incelemiştir. Bu güne kadar gömleğin ön yüzündeki küçük karelere yerleştirilen rakamlarla Fetih Sûresi'nin kodlandığını keşfetmiştir.

Uzmanlar, Osmanlı tekstilini incelerken siyaset, ekonomi ve tarihten yararlanmak gerektiğini belirtirken tılsımlı gömlekler üzerinde dörde yakın formül kullanıldığını tespit etmişlerdir. Uzun yazılar yerine rakamlar ve harfler tercih ederek sınırlı zemini verimli kullanmayı sağlamışlardır. Ancak altta, gündelik hayatta pratik olma felsefesi yatmaktadır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu döneminde tüccarların uzun cümleler yerine kelimelerin sayısal değerleriyle anlaştığı bilinmektedir. Gömlekler üzerindeki geometrik desenler ve kodlanan rakamlar bir matematik dehasını da işaret etmektedir.

Mimar Sinan'ın da eserlerinde ebced hesabı kullandığı bilinmektedir (Yakıt, 2010). Yavuz Sultan Selim'in kaftanı üzerinde çözdüğü bir figürden bahsederek, desenler arasında ellerini gökyüzüne açmış yakaran insan figürüne ulaştığını belirten Orakçioğlu, "İnsan ve hayvan figürleri özellikle İran süsleme sanatlarında kullanılmasına karşın Osmanlı süsleme sanatlarında özellikle tekstil alanında kullanılmamıştır. Osmanlılarda sanat özellikle kumaş sanatı sarayın kontrolünde gerçekleşmiştir. Bu Kaftanın sarayın ya da Sultan Selimin kontrolünden geçmemiş olması olası değildir. Belki de bu Kaftan Sultan Selim'inin isteği üzerine özellikle yapılmış olabilir. Çünkü kaftanın üzerinde tekrar eden insan figürleri ustalıklı kumaşın yapısını oluşturan motifler arasında tasarımcı ya da dokuma ustası tarafından gizlenmiştir (Şekil:25). Bu kalitedeki kaftanın dizaynı, özel olarak saray nakkaşları tarafından yapılarak dokunmuştur (Orakçioğlu, 2001).

Resim 25. Yavuz Sultan Selim'in tılsımlı kaftanlarından bir örnek.

Kaftan tasarımını yapan sanatkârın desenler arasına ustaca gizlediği figür, kutsal hazineleri İstanbul'a taşıyan ve ilk Osmanlı Halifesi unvanını alan Yavuz Sultan Selim'in İslam esaslarının koruyucusu olduğunu simgelemektedir. Görsel bir illüzyon halinde kimi zaman açıkça görünüp kimi zaman da desenler arasında yiten figürü doğrudan Yavuz Sultan Selim'e atfetmek de mümkündür (Orakcıoğlu; 2001). Görüldüğü gibi padişah kaftanları giyinmeyi sağlayan normal bir elbise olmasının ötesinde, İmparatorluğun gücünü, ihtişamını ve padişahların asaletini simgeleyen kültürel değerler olarak özenle tasarlanıp üretilmişlerdir.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişah kaftanları normal, sıradan bir elbise olmasının ötesinde, devletin gücünü, ihtişamını, Padişahların asaletini, diğer ülkelerle olan ilişkilerinde kültürel gösterge olarak varlık ve toplumsal yaşam tarzının simgesel değerleri açısından özenle seçilip, ustaların elinde tasarlanıp üretilmekteydi. Doğal olarak kaftanlar tür ve model olarak birbirine benzemesine rağmen, dokuma özellikleri ile motifler açısından farklılıklar göstermekteydiler. Ayrıntılı olarak incelendiğinde desenler içerisine gizlenmiş olan simgesel özellikler dikkati çekebilmektedir. Bu sebeple tılsımlı ve şifreli dokuma olarak adlandırılabilir. Osmanlı tarihinin giyim kültüründe kullanılan kaftanlar üzerinde inceleme yaparak, Devlet yönetiminde farklı amaçlar için nasıl kullanıldığını, görev itibarı ile farklı türlere ayrıldığını, hediye değeriyle Padişah'ın yakınlarına ve saraya gelen elçilere sunulduğunu, kumaşına, işlemesine göre nasıl güç kudret misali olduğu hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Özellikle Padişahların giydiği tılsımlı ve şifreli kaftanlar üzerinde inceleme yaparak tarihimizin çok aydınlanmamış bu konusu üzerine daha fazla araştırma ve inceleme yapılması gerekmektedir.

Osmanlı kumaş dokumacılığı bir sanat dalı haline gelmişti. Dokumada en çok kullanılan bitkisel bezemeler olmakla birlikte, diğer bezeme türleri de kullanılmıştır. Bazı kumaşlarda da geometrik düzen içerisinde bitkisel, figürlü, nesnel ve sembolik motiflerden biri veya birkaçı birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle Osmanlı kumaşlarındaki motif gruplarını ve kullanılan motifleri içeren çalışmaların yapılması ve motiflerin stilize aşamalarının Türk kültürünün tanıtılması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından önemlidir. Öte yandan İngiliz akademisyenlerinin tılsımlı Padişah kaftanlarıyla ilgilenmeleri ve bu konuda doktora tez çalışması yaptırması, bir İmparatorluğun uzun yıllar süren ihtişamını ve gücünü anlamak açısından manidardır. Bu konunun yurt dışında da çok ilgi topluyor olması tarihimizin tekstil alanında da çok büyük hazine olduğu, bu dokuma sisteminin çözülmesiyle birlikte tekstil sektöründe büyük bir açılım yaşanacağı söylenebilir. Henüz incelenemeyen birçok kaftanda önemli sırlar gizlidir. Dini, siyasi, ülke yönetimi, teknoloji vb. birçok sırrı beraberinde taşıyan bu kaftanların birkaç kişi tarafından incelenmesi yeterli değildir. Padişahların halkını korumak, savaşta galip gelmek, nazardan korunmak ve şifa bulmak için giyindikleri bu gömleklerin üzerindeki harf ve rakamların işaret ettiği anlamların ve işlenen şifrelerin Osmanlı İmparatorluğu tarihine ışık tutacağına ve birçok olayın gizeminin çözüleceğine inanılmaktadır. Kısa sürede bu konuyla ilgili bir araştırma ekibi oluşturularak dokuma ve motif özellikleri açısından sembolik değer olarak Osmanlı Padişah kaftanları ve şifreleri çözümlenebilir.

Kaynakça

Atasoy, N., Denny, W. B., Mackie, L. W. ve Tezcan, H., (2001). **İpek**, Türk Ekonomi Bankası Yayını, İstanbul. Gönül, M., (1975).

Akpınarlı, H. Feriha (2008). **Osmanlı Dokumalarındaki Kuş Motifinin İncelenmesi**, Ciep-18 Erken-Osmanlı ve Osmanlı Araştırmaları, Uluslararası Komitesi-15. Sempozyumu, 25-30 Ağustos, Zagreb-Hırvatistan.

Altay, F., (1979). **Kaftanlar**, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.

Akpınarlı, H. F. ve Balkanal, Z. (2012). **16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi**, Motif Akademi Halk Bilim Dergisi, s.182

Gürsu, N. (1988). **Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler**, Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 33,21.

Görünür, L., Ögel, S.,(2006). **Osmanlı kaftanları ile entarilerinin farkları ve kullanılışları**, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Programı, 34437, Taşkışla, Taksim, İstanbul 59-68.

Mantran, R., (1991). XVI.-XVII. **Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat**, Eren Yayınevi, İstanbul.

Nutku, Ö.(1995). **Tarihimizden Kültür Manzaraları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Orakçoğlu, M.,(2001). **Osmanlı araştırmaları**, Evtektili Dergisi Sayı 32..

Öz, T., (1946). **Türk Kumaş ve Kadifeleri Fasikül I.**, s. 8,10. Milli Eğitim Basın Evi.

Öz, T., (1952). **Türk Kumaş ve Kadifeleri II**, İstanbul, s. 44.

Özön, M. N. ve Özön, N., (2004). **Terimler Sözlüğü içinde Seyahatname** (Evliya Çelebi), Kabalcı, İstanbul, 725-766.

Öztuna, Y., (1969). **Türk Tarihinden Yapraklar**, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul. S.314

Sülün, M., (2011). **Şifalı Gömlekler Kitabı, Dualar Bölümü**, Timaş Yayınları

Salman, F., (2011). **Türk Kumaş Sanatı**, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, s.20 Erzurum.

Salman, F., (1998).**Tarihi Türk Kumaşlarında Desen ve Renk Anlayışı**, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Erzurum, S. 4, s. 147.

Tezcan, H., (1995). **Kumaş Sanatı**, Geleneksel Türk El Sanatları, İstanbul, s. 158.

Tezcan, H., (1999). **16. -17. Yüzyıllarda Osmanlı Sarayında Kadın Modası**, P Dergisi,12, s.54-69.

Tezcan, H., (2011). **Tılsımlı Gömlekler Topkapı Sarayı Koleksiyonu**, Timaş Yayınları.

ISBN: 9786051143651

Yetkin, Ş., (1993). **Türk Kumaş Sanatı**, Başlangıcından bugüne Türk Sanatı, Ankara, s. 329-342.

Yakıt, İ., (2010) **Türk İslam Kültürü'nde Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ötüken Yayınevi Neşriyat

Yatman, N.,(1945). **Türk Kumaşları**, Ankara, s. 21. Maarif Matbaası Yayını

Osmanlıkaftanları, Osmanlı medeniyeti bilgi bankası, Osmanlı tarihi,
<http://www.osmanlimedeniyeti.com/Bilgi/Osmanl%C4%B1%20Kaftanlar%B1>(Erişim Tarihi: 20/01/2017)

Osmanlının tılsımlı gömlekleri, Kültür ve sanat dergisi, 2013
<http://www.aileceizle.com/osmanli-nin-tilsimli-gomlekleri-2746.html>. (Erişim Tarihi: 20/01/2017)

<http://www.osmanlimedeniyeti.com/Bilgi/Osmanl%C4%20Kaftanlar%C4%B1>(Erişim Tarihi: 05/02/2017)

<https://www.frmtr.com/tarih/685lalenin-oykusu.html>ve lalelerin öyküsü.
(03/02/2017)<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=10934&start=40>(Erişim Tarihi:03/02/2017)

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=45524&start=5> lale(Erişim Tarihi: 04/02/2017)

<https://www.google.com.tr/search?q=sultan+ii64MMbütün+tılsımlı+gömlekler>. (Erişim Tarihi: 05/02/2017)

<http://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/padisah-gomleklerinin-inanilmaz-sirri/33>(Erişim Tarihi: 07/02/2017)

http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/modull20Motifleri.pdf(Erişim Tarihi: 07/02/2017)

<http://www.aileceizle.com/osmanli-nin-tilsimli-gomlekleri-2746.html>(Erişim Tarihi: 08/02/2017)

<https://forum.shiftdelete.net//padisah-gomleklerindeki-ak-buyuler.290815/>(Erişim Tarihi: 06/02/2017)

<https://www.google.com.tr/search?q=murabba+keçe+çuha+kaftan+çeşitleri&se>(Erişim Tarihi: 28/02/2017)